

Zbigniew Bokszański

"Social Systems : Essays on their Persistence and Change", Charles Proctor Loomis, Princeton 1960 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 17/2, 146-150

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w „The Polish Review” (Autumn 1958), wydawanym przez Polish Institute of Arts and Sciences w Nowym Jorku. Sam Malinowski w związku z problemem różnych pokładów kultury w strukturze osobowości pisał w 1936 r.: „Nawet ja jako Polak, po trzydziestu latach życia w tym kraju nie przyswoiłem sobie angielskich sposobów życia i trwam nadal z podwójną osobowością społeczną”².

W 1938 r. wyjechał Malinowski do USA na Yale University; w Ameryce zbliżył się do środowiska polskiej emigracji. Jego *Freedom and Civilization* wydana w 1944 r. (stron 336) przygotowana została do publikacji dzięki pomocy Polish Institute of Arts and Sciences in America. Fisze o tym Valetta Malinowska w przedmowie do tej książki.

W dzieciństwie i młodości Polska, szczególnie Kraków i Galicja, potem uniwersyteckie środowiska niemieckie, następnie Anglia, Australia, Wyspy Trobriandzkie na Pacyfiku, znowu Anglia i Stany Zjednoczone. Czy trobriandzki „człowiek pieśni” był jako intelektualista bardziej brytyjski niż polski? Ta kwestia nie daje się rozstrzygnąć w sposób bezsporny.

Problem struktury osobowości Malinowskiego jako intelektualisty jak również jemu podobnych „kosmopolitów” występuje obecnie w nowym kontekście szybkich zmian struktury całego świata współczesnego. W miarę jak świat staje się jeden, coraz bardziej naturalne staje się to, że człowiek współczesny łączy w swojej osobowości co najmniej podwójną przynależność kulturową narodową w ramach nadrzędnej jedności rodzaju ludzkiego i światowej kultury. Idea jedności świata ludzkiego dominuje nad całą twórczością pisarską Malinowskiego; jako rodzaj manifestu intelektualisty występuje w jego *Freedom and Civilization*. W zakończeniu tej książki czytamy: „Ludzkość stała się obecnie jedna i zjednoczona dzięki środkom i mechanizmom, które nie mają nic wspólnego z podbojem. Podbój przestał być obecnie wykonalny, ponieważ nawet pierwotne plemię w Afryce, Azji czy na Pacyfiku musi dostać oświatę, aby było użyteczne dla tych, co je podbili. Powszechność zaś oświaty, rozszerzanie się wiadomości i idei budzi w całym świecie uprawnione żądanie narodowej, to znaczy kulturalnej niezależności”.

J. Chałasiński

Charles Proctor Loomis, SOCIAL SYSTEMS. ESSAYS ON THEIR PERSISTENCE AND CHANGE, Princeton 1960 (2-nd edition 1962) D. Van Nostrand Company Inc., ss. XI, 349.

Praca recenzowana powstała w toku działalności dydaktycznej, podobnie jak druga z wydanych ostatnio książek Loomisa¹. Jego koncepcja systemu społecznego narodziła się w 1945 r. i stopniowo rozwijała się w ciągu lat². Autora interesują problemy przeobrażeń dokonujących się zarówno w systemach społecznych ulegających gwałtownym przemianom, jak i w systemach odznaczających się względnie dużym stopniem stabilizacji. Dla analizy tych zjawisk sformułowana została koncepcja systemu społecznego jako podstawowego modelu badawczego. Ma on dostarczyć swoistej ramy odniesień dla systematyzacji materiału empirycznego, a w ostatniej książce Loomisa został zastosowany do analizy kompletnych teorii innych

² Cyt. wg K. Symmons - Symonolewicz, *Bronislaw Malinowski: An Intellectual Profile*, „The Polish Review”, New York, Autumn 1958, s. 70.

¹ C. P. Loomis, *Modern Social Theories*, Princeton 1961.

² *The Nature of Rural Social Systems. A Typological Analysis*, „Sociometry”, Vol. 2, 1948, No. 3. C. P. Loomis, J. A. Beegle, *Rural Social Systems*, New York Prentice Hall 1950. C. P. Loomis, *Rural Sociology: the Strategy of Change*. Engelwood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall 1957.

autorów. Określenie teoretycznych pokrewieństw koncepcji Loomisa nie nasuwa trudności. We wstępie do recenzowanej pracy pisze on: „Przedstawiany obecnie zbiór szkiców [...] jasno wykazuje wpływ teorii Howarda Beckera, Kingsleya Davisa, George C. Homansa, Roberta M. MacIvera, Roberta K. Mertona, Talcotta Parsonsa, Pitirima Sorokina i Robina M. Williamsa Jr.”.

Jak stwierdziła Maria Hirszowicz przy okazji recenzji innej książki Loomisa, badaczy tych cechuje skupienie uwagi na zagadnieniach „porządku społecznego” z wyraźnym pominięciem problemów socjologii rozwojowej i dążenie do wyzolenia kategorii i twierdzeń socjologicznych z historycznego kontekstu³.

W szczególności teoria Parsonsa bardzo często spotyka się z zarzutem statycznego ujmowania zjawisk społecznych. Loomis w swojej analizie Parsonsa usiłował odeprzeć ten zarzut, a w przedstawieniu własnej koncepcji systemu społecznego kładzie szczególny nacisk na ujęcie dynamiczne. W zamierzeniu zatem teoria jego ma zdawać sprawę nie tylko ze współzależności statycznych elementów struktury społecznej, ale i z jej przeobrażeń.

Recenzowaną książkę Loomisa można podzielić na dwie części. Pierwszy, najobszerniejszy rozdział zawiera ogólny wykład teorii systemu społecznego. Pozostałe rozdziały przedstawiają zastosowanie sformułowanego modelu teoretycznego do analizy różnych systemów społecznych. Zajmiemy się obecnie częścią pierwszą.

Loomis przyjmuje, że elementarną jednostką zjawisk społecznych stanowi interakcja. Interakcje są połączone w większe jednostki — stosunki społeczne, w których dostrzec możemy powtarzające się elementy społeczne ukształtowane przez procesy społeczne. Dynamika procesów społecznych powoduje powstawanie, zmianę lub utrzymywanie się w stanie niezmiennym systemów społecznych. Elementy społeczne są „analitycznymi aspektami interakcji”; mówiąc w uproszczeniu są regułami gry, za jaką można uznać interakcję. Loomis charakteryzuje najpierw działanie społeczne jako podstawę interakcji. Akcja lub działanie społeczne zachodzi w sytuacjach, przebiega zgodnie z przewidywanym przyszłym stanem, jest umotywowana i normatywnie regulowana. Interakcja posiada wszystkie cechy działania społecznego, poza tym zaś inne jeszcze właściwości: uczestniczy w niej wiele osób, komunikacja pomiędzy tymi osobami zachodzi przy pomocy zespołu symboli. Interakcja odznacza się trwałością w czasie, a w związku z tym posiada przeszłość, teraźniejszość i przyszłość, które w części determinują charakter zachodzącej akcji. Wreszcie interakcja posiada przedmiot bez względu na to, czy wyróżnienie go przez osoby uczestniczące w interakcji i obserwatora z zewnątrz pokrywa się lub nie. Interakcje w swoich przebiegach czasowych tworzą pewne jednostajności. W miarę jak zostają one uporządkowane i usystematyzowane mogą być nazwane systemami społecznymi. Tak więc system społeczny złożony jest z przebiegających według wzoru interakcji jego uczestników.

Przykładów systemu społecznego może dostarczyć jakikolwiek poziom interakcji. Takie uniformizujące podejście jest możliwe dzięki temu, że elementy, które tworzą system społeczny, i procesy, które je kształtują, występują w każdym systemie społecznym. Do elementów systemu społecznego, który Loomis nazywa w skrócie PASM (*Processually Articulated Structural Model*), należą: 1. przekonanie, wiedza; 2. uczucie; 3. cel, przedmiot; 4. norma; 5. pozycja (*status-role*); 6. ranga; 7. siła, moc; 8. sankcja; 9. środki materialne stosowane do osiągnięcia celu.

³ M. Hirszowicz, recenzja pracy C. P. Loomisa. *Zony Loomis. Modern Social Theories*, Princeton 1961, w „Przeglądzie Socjologicznym”, T. XVI, 1962, z. 2, s. 175.

Przy użyciu tych elementów zdaniem Loomisa można opisać i zanalizować każdy system w jakimkolwiek momencie. Elementy powstają i zmieniają się na skutek działalności procesów. Autor wyróżnia dwie kategorie procesów: 1. jednostkowe, elementarne, z których każdy kształtuje jeden odpowiedni element; 2. szersze, kształtujące kilka lub nawet wszystkie elementy systemu. Ze względu na rolę, jaką spełnia koncepcja elementów i procesów społecznych w teorii Loomisa, wymagają one nieco bardziej szczegółowego omówienia.

Zacznijmy od procesów jednostkowych. 1. Przekonanie, wiedza. Jakikolwiek twierdzenie odnoszące się do jakiejś części wszechświata, jeśli jest uznane za prawdziwe, może być nazwane przekonaniem lub wiedzą. Procesem elementarnym jest kształtowanie poglądu na tę część rzeczywistości, która ma jakieś znaczenie dla systemu. Kształtuje on poza tym i rozwija aparat pojęciowy oraz podstawy wiedzy. 2. Uczucie. Podczas gdy przekonania ogniskują się na tym, „co wiemy”, sprawą uczuć jest, „co odczuwamy” w stosunku do czegoś. Odpowiednie procesy to kierowanie napięciami i komunikowanie uczuć. Najczęściej spotykaną formą tego ostatniego jest rytuał. 3. Cel. Element systemu stosunkowo najmniej skomplikowany, gdyż najczęściej bywa wyraźnie sformułowany. Procesami są tutaj: działalność nakierowana na osiągnięcie celu oraz towarzysząca jej działalność utajona. 4. Norma. Normy najróżnorodniejszych rodzajów są ważnym elementem składowym każdego systemu społecznego. Rządzą one wieloma sferami działalności życiowej uczestników systemu. Proces elementarny stanowi ocena. 5. Pozycja (status-role). Zawiera w sobie zarówno element, jak i proces. Udział osób w systemach społecznych ogniskuje się wokół wzajemnych oczekiwań zawartych w interakcji. Każda osoba uczestnicząca w interakcji jest przedmiotem, na który orientują się partnerzy, a zarazem sama oczekuje określonego zachowania z ich strony i pod tym kątem modyfikuje swoje postępowanie. 6. Ranga. W znaczeniu używanym tutaj zbliżona jest do stanowiska. Na rangę jakiejś osoby w systemie społecznym składają się oceny, jakie uzyskuje ona ze względu na wszystkie przejawy swej działalności w systemie. Ocena jest procesem przejawiającym się w przypisywaniu rang oraz pozycji. 7. Moc. Użyty w pracy termin znaczy tyle co możliwość wywierania wpływu na innych. Procesami są: podejmowanie decyzji oraz inicjowanie działań. 8. Sankcja. Termin sankcja odnosi się do nagród i kar ustanowionych z zamiarem podporządkowania członków systemu społecznego jego normom i celom. Procesem jest stosowanie sankcji. 9. Środki materialne stosowane do osiągnięcia celu stanowią łatwo wyodrębniającą się grupę przedmiotów. Procesem jest używanie owych przedmiotów. Badanie sposobów używania dostarcza wiedzy w tej kategorii zjawisk; rzuca także światło na pozostałe elementy systemu.

Obecnie przechodzimy do procesów o zasięgu szerszym. 1. Komunikacja jest procesem, przy pomocy którego uczestnikom systemu są przekazywane informacje, decyzje i dyrektywy oraz sposoby, na które wiedza, opinie i postawy są formowane i modyfikowane przez interakcję. 2. Utrzymywanie granic systemu. Proces ten zachowuje jedność systemu społecznego i charakterystyczne wzorce interakcji w jego obrębie. Prawdopodobieństwo wystąpienia tego mechanizmu rośnie wraz ze wzrostem solidarności oraz zagrożenia z zewnątrz, np. przekonanie o potrzebie odciążenia się od innowierców przejawia się u Menonitów prawie w każdym elemencie. Chcąc uniknąć cywilizacyjnych udogodnień nie instalują telefonów i nie korzystają z samochodów. Nie biorą udziału w wyborach, nie należą do żadnych zrzesseń dobrowolnych, których członkami są innowiercy. 3. Powiązanie między-systemowe. Jest to proces, w którym jeden lub więcej elementów przynajmniej dwóch systemów społecznych są kształtowane w taki sposób, że te dwa systemy

pod pewnym względem i przy pewnych okazjach można rozpatrywać jako jedność. 4. Socjalizacja, czyli przekazywanie dziedzictwa kulturowego. 5. Instytucjonalizacja jest procesem, poprzez który zarówno struktura systemu, jak i działanie społeczne otrzymują formy organizacyjne; na tej podstawie interakcje stają się przewidywalne. 6. Kontrola społeczna spełnia rolę dwojaką: albo eliminuje zachowanie odbiegające od normy, albo też stara się je pogodzić z funkcjonowaniem grupy.

Poza elementami i procesami Loomis wyróżnia także warunki działania społecznego, do których zalicza: terytorium, czas oraz wielkość systemu. Część druga książki otwiera rozdział poświęcony podziałowi pracy (ujętemu jako system społeczny) w zbiorowościach typu *Gemeinschaft* i *Gesellschaft*. Rozdział następnym analizuje systemy społeczne znajdujące się pod działaniem klęsk żywiołowych i wojennych ataków bombowych. Dalsze rozdziały, posługując się kategoriami PASM, traktują kolejno o systemach religijnych; o jednej z sekt Menonitów pojętej jako system społeczny (*The Old Order Amish*). Dwa szkice poświęcone są systemom oświaty USA, ZSRR i Meksyku oraz systemom służby zdrowia.

Sposób zastosowania kategorii modelu PAS przedstawimy na przykładzie opisu sekty Menonitów (*The Old Order Amish*) ograniczając się jedynie do krótkiego scharakteryzowania elementów tego systemu. 1. Wiedza, przekonanie. Członkowie sekty podzielają większość wierzeń ze wszystkimi chrześcijanami, ale posiadają również część wierzeń gdzie indziej nie spotykanych. Wynikły one z historycznego rozwoju sekty i dostojnej interpretacji Biblii. 2. Uczucie. Menonita odczuwa wzniosłość wszystkich swoich działań. Naczelnym jego uczuciem jest szacunek, ceni również samodyscyplinę. 3. Cel. Osiągnięcie życia wiecznego jest zasadniczym celem uczestników tego systemu. 4. Norma. Normy w społeczności Menonitów regulują każdą sferę życia kształtując zarówno mało ważne sprawy obyczajowe (forma wąsów i brody u mężczyzn), jak i decyzje o doniosłym znaczeniu dla jednostki (wybór zawodu). 5. Pozycja (*status-role*). W rodzinie farmerskiej spotykamy ścisły podział funkcji według wieku i płci. Ważną rolę w życiu społeczności odgrywają ludzie starzy i dostojnicy kościoła. 6. Ranga. Społeczność Menonitów jest w dużym stopniu homogeniczna. Niemniej jednak możemy dostrzec uwarstwienie sekty. Wyższy prestiż przy pozostałych cechach jednakowych ma ten z dwu ludzi, który jest silniej związany z kościołem. 7. Moc. Władzę w większości spraw posiadają duchowni. W rodzinie największą władzą obdarzony jest mąż i ojciec. 8. Sankcja. Do sankcji negatywnych zaliczymy: unikanie człowieka winnego jakiegoś wykroczenia oraz publiczne wyznanie winy. Sankcje pozytywne to pochwały i różnego rodzaju nagrody. 9. Środki materialne. Menonici nie gromadzą wielu dóbr. Ich życie toczy się we wnętrzach bez nowoczesnego wyposażenia. Gospodarują w sposób tradycyjny. Sposoby używania dozwolonych urządzeń są regulowane przez władze kościelne.

Na koniec przedstawimy niektóre z uwag, jakie nasuwają się w związku z pracą Loomisa. Pojęcie zmiany społecznej pojmowane jest w sposób bardzo szeroki. Cbjąc nim można zarówno stale utrzymującą się tendencję przemian systemu, jak i drobne zakłócenia równowagi. Zresztą wbrew zapowiedziom autora analizy systemów zamieszczone w drugiej części książki są statyczne. Nawet analiza tak sprzyjających dynamicznemu ujęciu zagadnień, jak podział pracy oraz wpływ sytuacji nacisku, klęsk i rozkładu na system społeczny, pozostaje statyczna. Zdaje się, że wbrew zamierzeniom i deklaracjom autora konstrukcja systemu nie pozwala na ujęcie zjawisk ewolucji społecznej i zarysowanie procesów rozwoju. Jest to przy tym konsekwencja teorii, nie zaś rezultat wyboru przedmiotu, analizowane systemy miały bowiem wystarczająco duże rozmiary. Zwróciła na to uwagę Gisela J. Hinkle,

koncentrując swe uwagi pod adresem omawianej książki wokół problemu zmian społecznych, których ujęciu, zdaniem recenzentki, model nie sprostą, gdyż, analizując jakiś system, wyrывa go z tła historycznego. Jest ona również zdania, że przydatność PASM dla badania zmian społecznych winna stać się przedmiotem osobnej dyskusji⁴.

Nie pozbawiona niejasności jest także kwestia opisu systemu społecznego. Dyrektywa metodologiczna, płynąca z twierdzenia „jakikolwiek poziom interakcji dostarcza przykładów systemów społecznych” (s. 4), każe poszukiwać systemu społecznego w sferze interakcji. Analiza społeczności Menonitów przedstawiona tu w streszczeniu celem zilustrowania na materiale empirycznym zastosowania kategorii PASM jest w swej przeważającej części podporządkowana tej dyrektywie. Silna integracja opisywanej sekty i niemniej silne podporządkowanie każdego członka tej grupy normom pozwalają sądzić, że istnieje ścisła zgodność pomiędzy wszystkimi elementami tego systemu społecznego. Nie jest to jednak sytuacja powszechna.

Autor w swych rozważaniach posługuje się nieraz pojęciem „subsystem” nie definiując go bliżej i co ważniejsze nie ustosunkowując go do terminu „system”. I tak systemem oświaty analizowanym przez Loomisa jest twór włączający wszystkie instytucje wychowania na terenie całego kraju. „Subsystem” będzie reprezentowała jakaś jednostka tego systemu, np. szkoła lub klasa szkolna. Nieodparcie nasuwa się pytanie: jakie jest miejsce takiego podsystemu w systemie macierzystym? Czy wystarczy zanalizować podsystem, aby uzyskać wiedzę o systemie? Czy dokładne poznanie systemu jest równoznaczne z posiadaniem pełnej wiedzy o podsystemie? Z drugiej znów strony szkolnictwo ująć można jako subsystem globalnego społeczeństwa. W tym wypadku stosunek subsystemu do systemu nasuwa jeszcze więcej wątpliwości. Powstaje problem, czy charakter każdego wyspecjalizowanego systemu jest zgodny z charakterem globalnego systemu społecznego.

Pytania te zbliżają do refleksji natury ogólniejszej. Chodzi o przydatność zaprezentowanej koncepcji dla opisu systemów społecznych. Wydaje się, że ma ona daleko większe zastosowanie do opisu systemów społecznych tego typu co *Old Order Amish*, tj. małych społeczności o wyraźnie zaznaczonych granicach, dużym stopniu jednolitości i stabilizacji, niż do opisu systemów większych, właściwych społeczeństwom nowoczesnym i ulegającym istotnym historycznym przeobrażeniom. Analiza tych ostatnich przy pomocy PASM rodzi niebezpieczeństwo pominięcia zarówno właściwego im zróżnicowania, jak i ich dynamiki.

Przy tych wszystkich zastrzeżeniach książka Loomisa zasługuje na uwagę. Robert Eierstedt omawiając ją, podkreśla konsekwencję autora w stosowaniu kategorii teoretycznych do danych empirycznych; zwraca również uwagę na systematyzujący charakter przedstawionego modelu⁵. Książka może być rozpatrywana jako przykład charakterystyczny dla teoretycznego nurtu amerykańskiej socjologii, który nie przestaje się rozwijać obok ściśle empirycznych szczegółowych badań. Znajduje w niej odbicie wiele typowych cech tego nurtu. Przy tym w porównaniu z pracami takich autorów, jak Parsons lub nawet Homans, książka Loomisa odznacza się prostotą wykładu. Może zatem odegrać pozytywną rolę jako źródło poznania tej orientacji teoretycznej. Z tym może wiąże się powodzenie książki, o którym świadczą dwa wydania ogłoszone w ciągu dwóch lat.

Zbigniew Bokszański

⁴ Gisela J. Hinkle, recenzja książki C. P. Loomisa, *Social Systems*, w „American Sociological Review”, 1961, No. 4, s. 636—637.

⁵ R. Bierstedt, recenzja książki C. P. Loomisa, *Social Systems*, w „American Journal of Sociology”, 1961, No. 6, s. 633.